

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “พลังชุมชนเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็ก จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม: โครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็ก ชุมชนวัดพระสารະปิธธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” เป็นบทสะท้อนจากประสบการณ์ เพื่ออธิบาย (Explanation) กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในพื้นที่ชุมชนวัดพระสารະปิธธรรม อันเป็นพลังของชุมชนเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็กให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research; PAR) เนื่องจากผู้ศึกษาได้มีโอกาสเป็นส่วนหนึ่ง ในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในชุมชนวัดพระสารະปิธธรรม ในฐานะอาสาสมัคร มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ซึ่งเป็นองค์กรที่สนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างแนวทางในการปกป้องคุ้มครองเด็กให้ได้รับความปลอดภัยปลอดภัย โดยผู้ศึกษามีบทบาทร่วมกับเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายหน่วยงาน ในการเป็นผู้กระตุ้นและช่วยเหลือคณะนักวิจัยชุมชน ให้สามารถดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ตามประเด็นที่ชุมชนสนใจ การศึกษาครั้งนี้ใช้เทคนิควิธีการศึกษา เช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการร่วมปฏิบัติการและสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ ผู้ศึกษาขอเสนอวิธีดำเนินการศึกษาตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา
2. พื้นที่ทำการศึกษา
3. การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของผู้ศึกษา
4. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของคณะนักวิจัยชุมชน
5. ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของผู้ศึกษา

1. ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา

การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย หลายสาขาความรู้ ไม่สามารถคิดและทำเพียงลำพังคนเดียวได้ ในศึกษาการวิจัยครั้งนี้มีกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้

1.1 คณะนักวิจัยชุมชน

คณะนักวิจัยชุมชน เป็นผู้สมัครใจในการเข้ามาเป็นนักวิจัยชุมชน มีองค์ประกอบมาจากประธานชุมชน คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว สมาชิกครอบครัวสัมพันธ์และแกนนำเยาวชน จำนวน 9 คน ดังนี้

1. จ.ส.อ.มนัส สุวรรณพานิช	ประธานศูนย์บริการครอบครัว
2. นางปราณี วาสภักดี	ประธานชุมชนวัดพระธาตุน้อย
3. นางบุญล้อม เติดยุพงษ์	คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว
4. นางสุจิตต์ รุจิรัมย์	คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว
5. นางสุภารัตน์ จรรยา	คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว
6. นางสาวบุญลิตา ประเสริฐทรัพย์	คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว
7. นางอัยการ คุ่มวงศ์	สมาชิกครอบครัวสัมพันธ์
8. นางสาวสุพรรณษา เติดยุพงษ์	แกนนำเยาวชน
9. นางสาวเบญจรัตน์ ประเสริฐทรัพย์	แกนนำเยาวชน

1.2 คณะเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายหน่วยงานเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวในพื้นที่ชุมชน

คณะเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงาน มีองค์ประกอบจากผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์การทำงานด้านเด็กและครอบครัว สังกัดสำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีความสนใจเข้าร่วมเป็นเครือข่ายหน่วยงานปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาเด็กและครอบครัวในพื้นที่ชุมชน โดยเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสนใจส่วนตัวและใช้เวลานอกเวลาราชการ ได้แก่

1. นางสาวนิตยา บุญหนัก	นักจิตวิทยา	ศูนย์บริการสาธารณสุข 3
2. นางสาวจิราภรณ์ ทิพย์สุภลักษณ์	นักสังคมสงเคราะห์	ศูนย์บริการสาธารณสุข 5
3. นางสาวจรรยาพร กุลอำนวยการ	นักสังคมสงเคราะห์	ศูนย์บริการสาธารณสุข 9
4. นายเสรีภาพ สมทรัพย์	นักสังคมสงเคราะห์	ศูนย์บริการสาธารณสุข 23
5. นางสาวนรีรา พรเดชะวงศ์	นักสังคมสงเคราะห์	ศูนย์บริการสาธารณสุข 29
6. นางเพ็ญขึ้น สุวรรณวงศ์	พยาบาล	โรงพยาบาลวชิรพยาบาล

1.3 บุคลากรจากมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

บุคลากรจากมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ในฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว ที่มีบทบาทในการดำเนินงานโครงการในพื้นที่ชุมชน ได้แก่

1. นางทองไพเราะ บุษตะระกุล	ผู้อำนวยการฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว
2. นางสาวพันธุ์ทิพย์ วัฒนะพรพงษ์สุข	นักวิจัยฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว
3. นางสุรีย์พร อำนวยมนตรี	เจ้าหน้าที่โครงการป้องกันในชุมชน
4. นางสาวลดาวัลย์ ปัญตะยัง	อาสาสมัคร

2. พื้นที่ทำการศึกษ

ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) คือ ชุมชนวัดประจักษ์ประไพธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร และได้มีการขออนุญาตชุมชนเข้าไปศึกษา เนื่องจากมีเหตุผลสองประการ ได้แก่

ประการแรก ชุมชนมีการดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในประเด็นพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการดำเนินงานตามโครงการเสริมสร้างความปลอดภัยแก่เด็กร่วมกับเครือข่ายหน่วยงานอยู่แล้ว โครงการวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน โดยมีมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กเป็นผู้สนับสนุนให้ตัวแทนชุมชนที่เข้ามาเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ให้กับตนเองและชุมชน ด้วยการร่วมกันศึกษาสถานการณ์ปัญหาในชุมชน วางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผน พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการของชุมชน โดยมีคณะเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายหน่วยงานภายนอก ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยกระบวนการให้การวิจัยเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมายที่ชุมชนต้องการ

ประการที่สอง การที่จะศึกษาวิเคราะห์พลังชุมชนที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนได้นั้น ผู้ศึกษาจะต้องศึกษากระบวนการดำเนินงานร่วมกันของคณะนักวิจัยชุมชน ตั้งแต่การเตรียมการ การกำหนดโจทย์ร่วมกัน การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล การวางแผนและการปฏิบัติการของคณะนักวิจัยชุมชน ซึ่งผู้ศึกษา เป็นส่วนหนึ่งในคณะเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงานในฝ่ายพัฒนาเด็กและสังคม มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก จึงสามารถเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการวิจัย และมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการในชุมชนได้ในทุกขั้นตอน ทั้งนี้ ผู้ศึกษาดำรงสองบทบาทในเวลาเดียวกัน คือ บทบาท

นักวิจัยผู้ซึ่งสนใจศึกษาวิเคราะห์กระบวนการและผลที่เกิดจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชน และบทบาทอาสาสมัครจากองค์กรที่เข้าไปกระตุ้นและส่งเสริมการดำเนินการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความปลอดภัยแก่เด็กในชุมชน

จากเหตุผลทั้งสองประการทำให้ข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาในพื้นที่ที่มีความชัดเจนสามารถสะท้อนความคิดความอ่านของสมาชิกคณะนักวิจัยชุมชนอย่างแท้จริง เพราะผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงข้อมูลอย่างลึกซึ้ง จากการลงมือร่วมกระทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในสถานการณ์จริง ตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในพื้นที่ชุมชนวัดประหาระบือธรรม เพื่อนำมาเป็นองค์ความรู้ในการปรับประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยดังกล่าวในชุมชนเมืองอื่น ๆ และมีส่วนผลักดันให้เกิดแนวทางสร้างสังคมที่น่าอยู่และปลอดภัยสำหรับเด็กในวงกว้างต่อไป

ภาพที่ 2

ที่ตั้งชุมชนวัดประหาระบือธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

ที่มา: ปรับปรุงจาก <http://www.maps.google.co.th>

ชุมชนวัดประหาระบือธรรม ตั้งอยู่ถนนพระรามที่ 5 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ลักษณะชุมชนจัดเป็นชุมชนเมืองที่ค่อนข้างแออัด แบ่งอาณาเขตปกครองเป็น

ชุมชนย่อย 4 ชุมชน โดยทางทิศเหนือติดกับพื้นที่ของกองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ (ร.1 พัน3 รบ.) ทางทิศใต้ ติดกับพื้นที่ของชุมชนพระยาประสิทธิ์ และชุมชนบางกระบือ 14 ส่วนทิศตะวันออก ติดกับพื้นที่กรมการทหารสื่อสาร และทิศตะวันตกติดกับพื้นที่ของกองพันทหารม้าที่ 4 รักษาพระองค์ (ม.พัน4 รบ.) ดังภาพที่ 2 ในหน้า 67

การปกครองออกเป็น 4 ชุมชนย่อย เป็นชุมชนวัดประชากระปือธรรม 1, 2, 3, 4 เนื่องจากชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นและมีจำนวนประชากรมากขึ้น ทำให้คณะกรรมการชุมชนชุดเดียวไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง เมื่อแบ่งเป็นชุมชนย่อยแล้วแต่ละชุมชนย่อยจะมีประธานชุมชน และคณะกรรมการชุมชนจากการเลือกตั้งจากประชากรในชุมชน โดยมีฝ่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ เขตดุสิต เป็นผู้ดูแลการเลือกตั้ง ประธานชุมชน และคณะกรรมการชุมชนมีวาระการดำเนินงาน 2 ปี จากการสอบถามผู้นำชุมชนเกี่ยวกับจำนวนประชากร ณ เดือนสิงหาคม 2552 พบว่ามีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,681 คน โดยจำแนกจำนวนประชากรตามชุมชนย่อย ได้แก่

ชุมชนวัดประชากระปือธรรม 1 มีจำนวนประชากร 500 คน

ชุมชนวัดประชากระปือธรรม 2 มีจำนวนประชากร 900 คน

ชุมชนวัดประชากระปือธรรม 3 มีจำนวนประชากร 876 คน

ชุมชนวัดประชากระปือธรรม 4 มีจำนวนประชากร 405 คน

ชุมชนได้รับการพัฒนาขึ้นกลายเป็นชุมชนเมือง คนต่างถิ่นก็อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานในชุมชนมากขึ้น จนปัจจุบันมีคนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมเพียงร้อยละ 30 ที่เหลือร้อยละ 70 เป็นประชากรที่อพยพมาจากต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยในบ้านเช่า ห้องเช่า หรือตึกแถวในชุมชน ชุมชนมีวัดประชากระปือธรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจ และมีโรงเรียนวัดประชากระปือธรรมซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานคร ให้บริการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับประถมศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่ ลักษณะของผู้คนและการดำรงชีวิตไม่ต่างไปจากชุมชนเมืองทั่วไป คือ มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ มีความสัมพันธ์ห่างเหิน คนส่วนใหญ่มุ่งทำมาหาเลี้ยงชีพ เด็กถูกปล่อยปละละเลย เกิดปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ต่อมาปี พ.ศ. 2542 ทางชุมชนได้สมัครเข้าร่วมโครงการนำร่องสร้างสังคมที่น่าอยู่สำหรับเด็กร่วมกับมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก จึงได้มีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการสร้างความปลอดภัยในเด็กและครอบครัวตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

3. การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของผู้ศึกษา

ผู้ศึกษามีโอกาสเข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในพื้นที่ชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคม ในฐานะอาสาสมัคร มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก และสนใจที่จะศึกษาวิจัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของคณะนักวิจัยชุมชนรวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในแง่ของพลังที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้ศึกษาจึงทำการศึกษาวิจัยควบคู่ไปกับการปฏิบัติการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชน โดยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 การเตรียมการศึกษา

ผู้ศึกษาได้มีการเตรียมการศึกษา ดังนี้

3.1.1 การขออนุญาตศึกษาวิจัย ด้วยความตระหนักเกี่ยวกับการให้ความยินยอมของสมาชิกชุมชนผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัย ถึงแม้ว่าผู้ศึกษาจะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการแล้วก็ตาม ในฐานะผู้ที่จะเข้าไปศึกษาวิเคราะห์กระบวนการและผลในแง่ของพลังในชุมชนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้ขออนุญาตเป็นวาจาอย่างเป็นทางการในที่ประชุมคณะเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง เมื่อวันที่ 15 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550 และขออนุญาตในที่ประชุมเตรียมความพร้อมนักวิจัยชุมชน เมื่อวันที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 ซึ่งสมาชิกทุกคนยินยอมให้ผู้ศึกษาทำการศึกษาควบคู่ไปกับการมาเข้าร่วมโครงการวิจัยในฐานะอาสาสมัครในฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก

ในการนี้ผู้ศึกษาได้อธิบายชี้แจงให้ผู้มีส่วนร่วมในโครงการวิจัยของชุมชนทราบถึงเหตุผลที่เข้ามาศึกษาโครงการวิจัยของชุมชน วัตถุประสงค์ และประโยชน์ที่จะได้รับการศึกษา พร้อมทั้งชี้แจงวิธีการศึกษาว่า จะทำการศึกษาควบคู่ไปกับการปฏิบัติงานร่วมกับโครงการ ในระหว่างการศึกษาก็จะมีการพูดคุยสอบถาม สังเกต และบันทึกเสียงร่วมด้วย โดยผู้ศึกษาขออนุญาต นำข้อมูลจากการสังเกตและการปฏิบัติงานอย่างมีส่วนร่วมไปวิเคราะห์ นำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ โดยให้คณะนักวิจัยชุมชนแสดงความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร และผู้ศึกษาจะพยายามไม่กระทำการใด ๆ ที่เสี่ยงต่อการละเมิดความเป็นส่วนตัวของผู้มีส่วนร่วมในโครงการวิจัย

3.1.2 ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Study) เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ หนังสือ บทความ วารสาร และรายงานการวิจัย

เกี่ยวกับระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และประเด็นที่เกี่ยวข้องในการศึกษา พร้อมกับการรับฟังคำชี้แนะจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อนำมากำหนดแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลจากการศึกษา

3.1.3 ศึกษาคุณลักษณะที่สำคัญของการเป็นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จากเอกสาร ตำรา ประกอบกับพูดคุยสนทนากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และพัฒนาคุณลักษณะเหล่านั้นในตัวผู้ศึกษา เช่น การเคารพผู้อื่น การจัดกระบวนการอย่างเสมอภาค เท่าเทียม การเป็นผู้กระตุ้น (Facilitator) การส่งเสริมความร่วมมือไม่ร่วมมือ การระมัดระวังเรื่อง การแสดงออกโดยเฉพาะการแสดงออกว่าเป็นผู้รู้มากกว่าคนในชุมชน การฟังอย่างตั้งใจและ พุดจาในภาษาที่สมาชิกชุมชนเข้าใจ

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาคั้งนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีศึกษา ค้นหา และรวบรวมข้อมูลที่เน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ ดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูลอย่างยืดหยุ่นและค้ำึงถึงบริบทของชุมชนเป็นหลัก โดยวางแผนการศึกษาอย่างสอดคล้องกับขั้นตอนในการดำเนินงานของชุมชน และกำหนดวันลงพื้นที่ที่ชุมชน เพื่อทำการสังเกตและสัมภาษณ์ แต่เมื่อเข้าไปในชุมชนแล้วพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงหรือ มีปัญหาที่แก้ไขปรับแผนการศึกษาใหม่เพื่อให้สามารถรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ได้ การรวบรวมข้อมูลของผู้ศึกษามีประเด็นพิจารณา 4 ประเด็น คือ แหล่งข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 แหล่งข้อมูล ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่จะตอบคำถามการศึกษารวิจัยของผู้ศึกษาได้อย่างเป็นจริงและมีความน่าเชื่อถือ ได้แก่

3.2.1.1 บุคคลผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ คณะนักวิจัยชุมชน คณะเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายหน่วยงาน กลุ่มแกนนำเยาวชน และสมาชิกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย

3.2.1.2 เอกสารสิ่งพิมพ์ เช่น เอกสารบันทึกการประชุมโดยคณะนักวิจัยชุมชน สรุปการประชุมโดยคณะเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงาน เอกสารที่เกี่ยวกับการดำเนินโครงการของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก รูปภาพ เอกสารวิชาการ หนังสือ บทความ วารสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2.1.3 บริบททางสังคม เช่น สภาพแวดล้อมของชุมชน ความสัมพันธ์ของ ผู้คนชุมชน การให้ความร่วมมือในชุมชน และลักษณะความเป็นอยู่ในชุมชน

3.2.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้มีดังนี้

3.2.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ดำเนินไปพร้อมกับการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนอยู่แล้วจึงสามารถสังเกตแบบมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ตลอดเวลา และมีโอกาสได้เห็นว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีความหมายอย่างไรในมุมมองของคณะนักวิจัยชุมชน อย่างไรก็ตามการที่ผู้ศึกษามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากในการทำงานร่วมกับชุมชนมาเป็นเวลากว่า 2 ปี จนเสมือนเป็น “คนใน” ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีในการเข้าถึงความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนเห็นภาพแต่ผู้ศึกษาก็ต้องระวังตัวและรู้เท่าทันตนเอง เกี่ยวกับความรู้สึกร่วมหรือความผูกพันที่เกิดขึ้น โดยระลึกเสมอว่า “นักวิจัยผู้ทำการสังเกตเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ตนศึกษา แต่ก็ไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกับชุมชนนั้น (A part of and a part from)” (ชาย โปธิสิตา, 2549, น. 311)

ผู้ศึกษาได้วางกรอบการสังเกตกระบวนการของคณะนักวิจัยชุมชนไว้ และปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ ไม่เพียงเฝ้าดูอย่างเดียวเพื่อไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ที่กำลังถูกสังเกต จะได้กล้าพูดและแสดงพฤติกรรมที่แท้จริงออกมาโดยไม่เสแสร้ง และผู้ศึกษาจะไม่จดบันทึกสิ่งที่สังเกตในขณะทำการสังเกตอยู่เพราะจะทำให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัวว่ากำลังถูกเฝ้าดูพฤติกรรม กระทำภายหลังจากที่สังเกตครั้งนั้นเสร็จสิ้นลงแล้ว โดยจัดทำเป็นบันทึกภาคสนาม (Journal) บันทึกข้อมูลทั้งหมดจากการปฏิบัติและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และบันทึกสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของตนเองตลอดระยะเวลาการเก็บข้อมูล

3.2.2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ผู้ศึกษาสัมภาษณ์เจาะลึกกับคณะนักวิจัยชุมชนบางคน (Key Informant) ที่สามารถสะท้อนตัวตนและถ่ายทอดความคิดออกมาได้ การสัมภาษณ์ดำเนินไปในลักษณะไม่เป็นทางการ พร้อมกับมีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนถ้อยคำตามกรอบคำถามที่วางไว้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยแต่ละคน รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยที่เป็นคณะนักวิจัยชุมชนแลกเปลี่ยนแ่งมุมกับผู้ศึกษาได้อย่างเต็มที่ ในการสัมภาษณ์ผู้ศึกษาจะแจ้งให้ทราบล่วงหน้าว่าขออนุญาตพูดคุยและบันทึกเสียงซึ่งต้องได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล หลังจากสัมภาษณ์พูดคุยแล้วผู้ศึกษาจะถอดเทปบันทึกเสียงทันทีและบันทึกข้อมูลไว้ในบันทึกภาคสนาม

3.2.2.3 การศึกษาจากเอกสารของคณะนักวิจัยชุมชนและคณะเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงาน โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากบันทึกที่เป็นเอกสาร ทั้งในส่วนของนักวิจัยชุมชนและส่วนของเจ้าหน้าที่เครือข่ายหน่วยงานบันทึกไว้ เกี่ยวกับรายละเอียดการวางแผน และข้อสรุปหลังจากการปฏิบัติการเสร็จสิ้นในแต่ละครั้งที่มีการประชุมซึ่งทั้งสองคณะจะมีการบันทึกไว้ใน

ประเด็นผลการดำเนินงาน การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ การวางแผนการดำเนินงานครั้งต่อไป และบทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินงาน

3.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการดำเนินวิจัยครั้งนี้ มีเครื่องมือในการศึกษาประกอบด้วย

3.2.3.1 ผู้ศึกษานับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดเพราะการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นการสัมผัสกับคนโดยตรงในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้เตรียมความพร้อมให้กับตนเองการเก็บข้อมูลด้วยการศึกษาที่มาจากโครงการที่จะดำเนินการในชุมชน ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาและตระหนักในการพัฒนาคุณลักษณะที่สำคัญของการเป็นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3.2.3.2 เครื่องบันทึกเสียง เพื่อใช้บันทึกข้อมูลระหว่างการประชุม เวทีการเรียนรู้และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล

3.2.3.3 กล้องถ่ายภาพดิจิทัล เพื่อใช้เก็บข้อมูลภาพในบรรยากาศชั้นตอนและกระบวนการที่คณะนักวิจัยชุมชนดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

3.2.3.4 ประเด็นในการสังเกต ผู้ศึกษาได้เตรียมประเด็นการสังเกตอย่างเป็นระบบ และกำหนดจุดมุ่งหมายว่าจะสังเกตอะไร ที่ไหน อย่างไร กับใคร และทำไม แล้วนำมาจดบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้น ในบริบททางสังคมตามที่สังเกตเห็น การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดความเข้าใจ สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างเข้าใจและลึกซึ้งตามความเป็นจริง ซึ่งผู้ศึกษาได้วางกรอบในการสังเกต และกำหนดประเด็นเพื่อบันทึกลงในแบบสังเกตด้วยการประยุกต์จากประเด็นของของ ชาย โพธิสิตา (2549, น. 328-329) และ สุภาวงศ์ จันทวนิช (2537, น. 50-52) ประกอบด้วย

- บุคคลที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นการกระทำ (Act) กิจกรรมที่เกิดขึ้น (Activities) และการมีส่วนร่วมของคณะนักวิจัยชุมชน (Participation)

- รายละเอียดของสิ่งที่เกิดขึ้นขณะสังเกต เช่น ความเป็นมา กระบวนการ/การกระทำของบุคคล,กลุ่ม ผลของเหตุการณ์ ความสัมพันธ์ของผู้คน อำนาจ ความเป็นผู้นำ ฯลฯ

- บริบท (Context) ได้แก่ สถานที่ เวลาและสิ่งแวดล้อมของเหตุการณ์

3.2.3.5 กรอบแนวทางในการบันทึกภาคสนาม (Field notes or Journal) ผู้ศึกษาวางกรอบแนวทางในการบันทึกข้อมูลใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่

- บันทึกข้อมูลทั้งหมดจากการปฏิบัติและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (ตามกรอบแนวทางในการสังเกต) หลังจากการปฏิบัติการและสะท้อนไตร่ตรองร่วมกับ

คณะนักวิจัยชุมชนแต่ละครั้ง ซึ่งเป็นคนละส่วนกับการเก็บบันทึกและรวบรวมข้อมูลที่ทำโดยคณะนักวิจัยชุมชน โดยบันทึกข้อมูลเป็นเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ลงในคอมพิวเตอร์ เนื้อหาส่วนมากเป็นข้อมูลโดยตรงที่ผู้ศึกษาได้รับมา

- บันทึกสะท้อนความคิดของตนเอง เพื่อสรุปประเด็นตามความรู้สึกนึกคิดตลอดระยะเวลาการเก็บข้อมูล สิ่งที่ผู้ศึกษาสะท้อนในบันทึก ได้แก่ สิ่ง que เริ่มค้นพบ สิ่งที่ยังขาดอยู่ ข้อสังเกตด้านเทคนิคการเก็บข้อมูล เช่น ปัญหาอุปสรรค ความบกพร่อง การวิเคราะห์เบื้องต้นของผู้ศึกษาซึ่งเป็นความคิดเห็นเชิงวิเคราะห์ (Analytical Comments) ที่ผุดพรายขึ้นมาขณะทำการบันทึกข้อมูลหรือจากการได้สัมผัสข้อมูลขณะนั้น (Emerging Ideas) ซึ่งแยกออกจากส่วนที่เป็นข้อมูลข้อเท็จจริงที่ได้รับ

3.2.3.6 แนวคำถามในการสัมภาษณ์(Interview guide) เป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์ในรูปแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีขอบเขตคำถามแน่นอน มีเพียงแนวทางกว้าง ๆ เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ โดยผู้ศึกษาร่างกรอบคำถามปลายเปิด เพื่อเป็นเครื่องชี้นำการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของคณะนักวิจัยชุมชนผู้ผ่านประสบการณ์ทำวิจัยมาระยะหนึ่งเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตนเอง เน้นให้คณะนักวิจัยชุมชนวิพากษ์สะท้อนตนเองซึ่งผู้ศึกษาพูดคุยตามประเด็นที่ได้เตรียมไว้ โดยใช้คำถามหลัก ๆ ได้แก่ อะไร อย่างไร และทำไม โดยกรอบแนวคำถามมี 5 ประเด็นหลัก ได้แก่

- เป้าหมายในการทำวิจัยร่วมกันของคณะนักวิจัยชุมชน
- ความรู้สึกต่อการทำวิจัยร่วมกันในคณะนักวิจัยชุมชน
- สรุปการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงานวิจัยที่ผ่านมา
- ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตนเอง (ทักษะ วิธีคิด การทำงาน)
- ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในคณะนักวิจัยชุมชน

3.2.3.7 เครื่องมือที่ช่วยบันทึกข้อมูล คือ สมุดจดและปากกาสำหรับจดบันทึกข้อมูล และคอมพิวเตอร์สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยในพื้นที่ชุมชน

3.2.4 ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนวัดประหาระบือธรรม ไม่มีนักวิจัยหลักจากภายนอก มีแต่ผู้ให้คำปรึกษาจากภายนอกที่เป็นบุคลากรจากหน่วยงานต่าง ๆ สมาชิกผู้ร่วมคณะนักวิจัยชุมชนล้วนเป็นคนในชุมชนทั้งสิ้น ประเด็นในการศึกษาวิจัยของชุมชนมีลักษณะปัญหาเชิงการพัฒนาพื้นที่ (Development

Problem) เพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยแก่เด็กในชุมชน ผู้ศึกษาเป็นส่วนหนึ่งในคณะเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายหน่วยงานมีบทบาทในการกระตุ้นให้นักวิจัยที่เป็นสมาชิกชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยอย่างเต็มที่ และสนับสนุนให้คณะนักวิจัยชุมชนดำเนินการวิจัยไปได้อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันผู้ศึกษาออกแบบการค้นคว้าหาความรู้ของผู้ศึกษาให้สอดคล้องกับขั้นตอนการวิจัยของคณะนักวิจัยชุมชน โดยการลงพื้นที่ปฏิบัติงานตามโครงการวิจัยร่วมกับชุมชน พร้อมทั้งทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม บันทึกรวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติการของคณะนักวิจัยชุมชนด้วยการบันทึกเสียง และผู้ศึกษาจะจดประเด็นสำคัญ ๆ ไว้ ภายใต้กรอบจากมุมมองของผู้ศึกษา หลังจากการปฏิบัติการร่วมกับคณะนักวิจัยชุมชนแต่ละครั้ง ในขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.2.4.1 ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงการเตรียมการของคณะนักวิจัยชุมชน (Pre-research Phase)

1. การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาแนวคิดการวิจัยเพื่อการพัฒนา ในขั้นตอนนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากบันทึกเอกสารที่ได้มีการรวบรวมไว้ของงานป้องกันในชุมชน ฝ่ายพัฒนาเด็กมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กที่สรุปการดำเนินงานขณะชุมชนร่วมกับมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็กไปศึกษาดูงานตัวอย่างชุมชนที่ใช้งานวิจัยในการพัฒนาเด็กและ ครอบครัวที่ชุมชนบ้านม่วง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง และศึกษาเอกสารสรุปการอบรมเชิงปฏิบัติการที่ชุมชนวัดพระชะระบือธรรมและเครือข่ายหน่วยงานเตรียมการก่อนที่จะเริ่มดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชน การอบรมเชิงปฏิบัติการจัดขึ้นที่ศูนย์ฝึกอบรมสถาบันพัฒนาข้าราชการกรุงเทพมหานคร (หนองจอก) วันที่ 16-17 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550 โดยวิทยากรจากศูนย์การจัดการความรู้เพื่อครอบครัวเข้มแข็ง สถาบันรักลูก

2. เวทีเรียนรู้เพื่อเตรียมคณะนักวิจัยชุมชน ในวันที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 ณ ห้องประชุมโรงเรียนวัดพระชะระบือธรรมใน ผู้ศึกษาได้ร่วมวางแผนกิจกรรมและลงพื้นที่เข้าจัดกิจกรรมร่วมกับคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงาน มีบทบาทเป็นผู้จัดประเด็นที่สมาชิกในเวทีนำเสนอลงในกระดาษฟลิปชาร์ต พร้อมกันนี้ก็ทำการสังเกตการณ์ บันทึกภาพ และบันทึกเสียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย ในเวทีนี้มีนักวิจัยชุมชนที่มีความสมัครใจและแสดงความจำนงเป็นนักวิจัยชุมชนจำนวน 15 คน และมีการทบทวนกระบวนการทำวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวที่ได้ไปเรียนรู้มาจากศูนย์จัดการความรู้เพื่อครอบครัวเข้มแข็ง สถาบันรักลูก การทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยชุมชนด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น คณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานและผู้ศึกษาเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการคิดและพูดคุย (Facilitator) ก่อนจะสรุปตั้งโจทย์และวางแผนการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ยังถ่ายทอดความรู้และฝึกทักษะการสัมภาษณ์แก่นักวิจัย

ชุมชนด้วย โดยการเรียนรู้ผ่านการทดลองปฏิบัติและร่วมกันสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้เป็นบทเรียนก่อนลงสัมผัสภาคจริง หลังจากเสร็จสิ้นการจัดเวที ผู้ศึกษาก็ได้รวบรวมเอกสาร / บันทึกของคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานได้มีการสรุปบทเรียนและจัดบันทึกกระบวนการไว้ด้วย

3. การกำหนดประเด็นปัญหาและการออกแบบการวิจัย วันที่ 15 มีนาคม 2551 เพื่อวิเคราะห์ชุมชนและหาปัญหาสำคัญที่สนใจร่วมกัน กำหนดประเด็นที่เป็นโจทย์วิจัย กำหนดนิยามความหมายและวางแผนปฏิบัติการเบื้องต้น ผู้ศึกษาได้พยายามเสนอและตอกย้ำกับทุกคนว่า ต้องมีการต่อยอดขยายผลจากการสำรวจข้อมูล ในลักษณะของการปฏิบัติการ จึงจะเรียกว่าเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และในระหว่างที่มีการพูดคุยกันผู้ศึกษาเข้าร่วมดำเนินการโดยมีบทบาทเป็นผู้จัดประเด็นที่สมาชิกในเวทีนำเสนอลงในกระดาษฟลิปชาร์ตพร้อมกันนั้นทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม จัดบันทึกสิ่งที่สังเกต ถ่ายภาพ และรวบรวมเอกสารที่คณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานบันทึกข้อมูลเหล่านี้ไว้ด้วย

3.2.4.2 ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นการศึกษาและวิเคราะห์สภาพพื้นที่ชุมชน (Problem Identification and Diagnosis)

1. ผู้ศึกษามีโอกาสเข้าร่วมการสำรวจข้อมูลพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ ลงพื้นที่เก็บข้อมูลร่วมกับคณะนักวิจัยชุมชนในครั้งแรก คือ วันที่ 29 มีนาคม 2552 และร่วมประชุมวางแผน ให้ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ในการเก็บรวบรวมจากผู้คนในชุมชน ทบทวนประเด็นที่เตรียมสัมภาษณ์ แนวทางการเข้าไปสัมภาษณ์ การนัดประชุมรวบรวมข้อมูลก่อนลงพื้นที่ ส่วนครั้งอื่น ๆ ผู้ศึกษาได้ติดตามด้วยการพูดคุยหลังจากที่คณะนักวิจัยชุมชนลงพื้นที่ไปสำรวจข้อมูลเองแล้วกลับมาบันทึก ผู้ศึกษาลงพื้นที่ติดตามคณะนักวิจัยชุมชนในช่วงเก็บข้อมูลอีกจำนวน 2 ครั้งในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 และวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2551

2. เวทีรวบรวมข้อมูลของคณะนักวิจัยชุมชน ผู้ศึกษาเข้าร่วมการประชุมวางแผนของคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานก่อนที่จะมีการจัดเวทีในชุมชนทุกครั้ง และเข้าร่วมเวทีประชุมรวบรวมข้อมูลของคณะนักวิจัยชุมชนทุกครั้ง ภายในเดือนเมษายน-กันยายน พ.ศ. 2551 ได้แก่ เวทีการประชุมครั้งที่ 1 วันที่ 12 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2551 เวทีการประชุมครั้งที่ 2 วันที่ 16 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2551 เวทีการประชุมครั้งที่ 3 วันที่ 13 เดือน กันยายน พ.ศ. 2551 และเวทีการประชุมครั้งที่ 4 วันที่ 28 เดือน กันยายน พ.ศ. 2551 โดยมีคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานเป็นผู้เอื้ออำนวยกระบวนการประชุม (Facilitator) ผู้ศึกษามีบทบาทร่วมกระตุ้นให้คณะนักวิจัยชุมชนทบทวนตนเองจากการตั้งคำถามให้คณะนักวิจัยชุมชนย้อนมองการดำเนินการของตนเองและคณะทำงานเพื่อนำมาเป็นบทเรียนในการดำเนินงาน เสนอแนะแนวทางการรวบรวมข้อมูล รวมถึง

ร่วมพัฒนาทักษะและความเข้าใจในการนำข้อมูลมารวบรวมไว้ในที่เดียวกัน โดยใช้ตารางแจกแจงความถี่และแผนภูมิชุมชน ด้วยการร่วมลงมือปฏิบัติกับคณะนักวิจัยชุมชน ในขั้นตอนนี้ผู้ศึกษาทำการสังเกตการณ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ และพูดคุยสอบถามข้อมูลบางอย่างที่น่าสนใจหลังจากจัดเวทีกับคณะนักวิจัยชุมชนบางคนที่เริ่มสะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตนเอง นอกจากนี้ก็ได้รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องในการจัดเวทีแต่ละครั้งด้วยการถ่ายเอกสาร และถ่ายภาพนิ่งไว้ โดยคณะนักวิจัยชุมชนเป็นผู้บันทึกข้อมูลในการประชุมแต่ละครั้ง

3. เวทีวิเคราะห์ ตรวจสอบ เติมเต็มข้อมูลและสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีการจัดเวทีการประชุมร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาชุมชน (Key person) เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความถูกต้องหรือความสมบูรณ์ของข้อมูล และวิเคราะห์ตีความเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพปัญหาพื้นที่ในชุมชน โดยการทบทวนอดีตและความเปลี่ยนแปลงของชุมชน และร่วมสร้างข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น 2 ครั้ง ได้แก่ การประชุมร่วมกับบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาชุมชน (Key person) เมื่อวันที่ 11 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2551 ณ โรงเรียนวัดพระชาระปิธรรม และการประชุมร่วมกับเยาวชนที่ทำกิจกรรมในลานกีฬาในชุมชนวัดพระชาระปิธรรม 2 เป็นประจำ เมื่อวันที่ 4 เดือน มกราคม พ.ศ. 2552 ณ ศูนย์บริการครอบครัวในชุมชนวัดพระชาระปิธรรม ซึ่งการประชุมครั้งหลังเกิดจากการจุดประกายของผู้ศึกษาให้คณะนักวิจัยชุมชนเห็นความสำคัญของการหาข้อมูลจากเยาวชนผู้ใช้พื้นที่ดังกล่าว หลังจากคณะนักวิจัยชุมชนได้เข้าไปชักชวนเยาวชนมาร่วมกิจกรรมแล้ว เพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และก่อนที่จะมีการประชุมผู้ศึกษาได้เสนอให้คณะนักวิจัยชุมชนให้การบ้านแก่กลุ่มเยาวชนเพื่อจะได้เตรียมข้อมูลอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับกลุ่มต่าง ๆ ในลานกีฬา ในประเด็นที่ว่า“ที่ลานกีฬามีใครมาทำกิจกรรมบ้าง (อายุประมาณเท่าไร) ก็คน มาทำอะไรบ้าง ช่วงเวลาไหน เป็นอย่างไร ” และในวันประชุมคณะนักวิจัยชุมชนร่วมกับเยาวชนนักวิจัยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการประชุม ผู้ศึกษามีบทบาทเป็นผู้คอยช่วยซักถามในบางประเด็นที่คิดว่ายังขาด พร้อมกับทำการสังเกต บันทึกภาพและบันทึกรายละเอียดการพูดคุย

4. การเตรียมการนำเสนอข้อมูลและการเขียนรายงานสรุปผลการสำรวจพื้นที่สร้างสรรค์ – ไม่สร้างสรรค์ ในช่วงเตรียมการและการประชุมรวบรวมข้อมูลครั้งแรก ผู้ศึกษาร่วมช่วยคณะนักวิจัยชุมชนจัดประเด็นและพิมพ์เอกสาร ต่อมาส่งเสริมให้คณะนักวิจัยชุมชนเป็นผู้เขียนเอง โดยเขียนแบบที่คณะนักวิจัยชุมชนถนัดและมีความยืดหยุ่นสูงลงในสมุดบันทึกของคณะนักวิจัยชุมชน ซึ่งมีจุดเด่นตรงที่เขียนอธิบายเข้าใจได้ง่าย ไม่ซับซ้อน และเมื่อต้องเขียนรายงานมีการกำหนดกรอบในการเขียนสรุปรายงานการวิจัยง่าย ๆ ร่วมกันโดยรวบรวมจาก

บันทึกทุกครั้งของการประชุมมาเขียน ก่อนที่คณะเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานจะรวบรวมมาช่วยจัดพิมพ์ ผู้ศึกษาได้รวบรวมเอกสารสรุปการสำรวจและบันทึกการประชุมแต่ละครั้งที่คณะนักวิจัยชุมชนเริ่มจดบันทึกเองเอาไว้ด้วย

5. ผู้ศึกษาเข้าร่วมเสนอความคิดเห็นในการวางแผนเตรียมการดำเนินการจัดเวทีเรียนรู้ เผยแพร่และนำเสนอข้อมูลโดยมีบทบาทเป็นผู้จัดทำสื่อแนะนำเสนอข้อมูลตามที่คณะนักวิจัยชุมชนต้องการ ร่วมรับฟังในเวทีเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการประชุมสรุปประเมินหลังกิจกรรมของคณะนักวิจัยชุมชนและคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงาน พร้อมทั้งสังเกต บันทึกเสียงและบันทึกภาพ ทั้ง 2 ครั้ง ได้แก่ เวทีการนำเสนอข้อมูลครั้งที่ 1 นำเสนอแก่กลุ่มครอบครัวที่เข้าค่ายครอบครัวสัมพันธ์ วันที่ 26 ตุลาคม 2551 ณ มวกเหล็ก เขต สป่า แอนด์ รีสอร์ท อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี และครั้งที่ 2 เรียกว่า“กิจกรรมเวทีชาวบ้าน” จัดขึ้นในวันที่ 24 มกราคม 2552 ณ ห้องประชุมอาคารอเนกประสงค์ ชุมชนวัดพระซาระบือธรรม 1 โดยมีคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานเป็นผู้เอื้ออำนวยอำนวยความสะดวกในเวที

6. การสัมภาษณ์เพื่อฟังเสียงสะท้อน (Reflection) ของคณะนักวิจัยชุมชนหลังจากเสร็จสิ้นขั้นการสำรวจข้อมูลพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการสัมภาษณ์คณะนักวิจัยชุมชนอย่างไม่เป็นทางการหลังจากสิ้นสุดการสำรวจข้อมูลพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้

3.2.4.3 ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นการจัดทำแผนชุมชน (Planning Phase)

1. ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกระบวนการตั้งแต่ขั้นเตรียมการ และเข้าร่วมในกระบวนการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการพื้นที่ไม่สร้างสรรค์ ในเวทีสัมมนาแผนงานชุมชนคุ้มครองเด็กชุมชนพระซาระบือธรรม ปี พ.ศ. 2552 เมื่อ วันที่ 7-9 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 ณ บ้านสวนเรือนธรรม ต.ยู่งหลาย อ.อุททอง จ.สุพรรณบุรี โดยมีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นการเรียนรู้ในกลุ่มย่อย และ จดประเด็นขึ้นบนกระดานเมื่อมีการนำเสนอในกลุ่มใหญ่ นอกจากนี้ยังร่วมในการนำกิจกรรมในช่วงของการพูดคุยความคาดหวังในการทำงานร่วมกัน พร้อมทั้งทำการสังเกตจดบันทึกประเด็นที่น่าสนใจต่องานวิจัยของผู้ศึกษา และเข้าร่วมประชุมสรุปบทเรียนหลังการดำเนินกิจกรรมร่วมกับคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานด้วย

2. การสัมภาษณ์เพื่อฟังเสียงสะท้อน (Reflection) ของคณะนักวิจัยชุมชนหลังจากเสร็จสิ้นขั้นการเข้าร่วมกระบวนการวางแผน (Reflection) ผู้ศึกษาได้ดำเนินการ

สัมภาษณ์คณะนักวิจัยชุมชนอย่างไม่เป็นทางการหลังจากสิ้นสุดการวางแผนลงแล้ว ดำเนินการเมื่อวันที่ 15-16 กุมภาพันธ์ 2552 โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้

3.2.4.4 ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นการปฏิบัติการแก้ไขปัญหา (Implementation Phase) ผู้ศึกษาได้ติดตามเข้าร่วมกระบวนการดำเนินงานของชุมชนทั้งการปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลระหว่างการดำเนินงานทุกครั้ง โดยร่วมพูดคุยซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พร้อมทั้งสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม บันทึกเสียง บันทึกภาพ และรวบรวมเอกสารสรุปการประชุมจากการบันทึกของคณะนักวิจัยชุมชนและคณะเจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน ในช่วงที่ชุมชนลงมือปฏิบัติการแก้ไขพื้นที่ไม่สร้างสรรค์ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึง สิงหาคม พ.ศ. 2552 ดังนี้

1. เข้าร่วมการประชุมติดตามระหว่างการดำเนินงานของคณะนักวิจัยชุมชนในวันที่ 29 มีนาคม 2552

2. เข้าร่วมค่ายเยาวชนซึ่งเป็นการปฏิบัติการตามแผนงานที่เกี่ยวกับการจัดการปัญหาวัยรุ่นมุสลิมโดยดึงกลุ่มเยาวชนแกนนำให้ชวนเพื่อนมาเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนทั้งสิ้น 40 คน ระหว่างวันที่ 7-9 เดือนเมษายน พ.ศ. 2552 ที่กลุ่มเด็กรักป่า หมู่ที่ 3 ตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

3. เข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดูงานในพื้นที่ที่การดำเนินโครงการชุมชนปลอดภัยและครอบครัวเข้มแข็ง สุรินทร์ และจังหวัดบุรีรัมย์ ระหว่างวันที่ 8-10 พฤษภาคม 2552

4. เข้าร่วมค่ายแกนนำชุมชนเพื่อการเฝ้าระวังความปลอดภัยแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน วันที่ 18-19 กรกฎาคม 2552 โดยมีคณะนักวิจัยชุมชน คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัว แกนนำชุมชน แกนนำพ่อแม่และแกนนำเยาวชนในชุมชน จำนวน 70 คน

5. เข้าร่วมการประชุมติดตามระหว่างการดำเนินงานของคณะนักวิจัยชุมชนในวันที่ 18 สิงหาคม 2552 โดยมีการทบทวนแผนปฏิบัติการและสะท้อนบทวิเคราะห์ความคืบหน้าการปฏิบัติการตามแผนจากผู้รับผิดชอบ

6. การสัมภาษณ์เพื่อฟังเสียงสะท้อน (Reflection) ของคณะนักวิจัยชุมชนระหว่างการปฏิบัติการ ซึ่งผู้ศึกษาได้ดำเนินการสัมภาษณ์คณะนักวิจัยชุมชนอย่างไม่เป็นทางการระหว่างการปฏิบัติการ เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2552 โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้

ขณะนี้การปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการจัดการพื้นที่ไม่สร้างสรรค์ของชุมชนยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาอีกยาวนานจึงจะได้ข้อสรุปว่าแนวทางการจัดการพื้นที่ไม่สร้างสรรค์แต่ละจุดของชุมชนควรเป็นอย่างไร แต่ทว่าระยะเวลาของผู้ศึกษาซึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาโทมีจำกัด จำเป็นต้องยุติลงในช่วงตอนนี้ก่อน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงผู้ศึกษาก็ยังจะติดตามและร่วมดำเนินการกับชุมชนต่อไป ในฐานะอาสาสมัคร ฝ่ายพัฒนาเด็กและครอบครัว มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก ตราบเท่าที่โอกาสจะเอื้ออำนวย

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาจะทำการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่ออธิบายกระบวนการวิจัยที่เกิดขึ้นในชุมชน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนวัดประชาระบือธรรม จากบันทึกของผู้ศึกษาและบันทึกเอกสารที่คณะนักวิจัยชุมชนได้รวบรวมไว้จากการดำเนินโครงการวิจัยในชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ศึกษาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (On-going-process) ตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลในพื้นที่จนถึงสิ้นสุดการเก็บข้อมูล โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ดังนี้

3.3.1 การจัดระเบียบข้อมูล เริ่มจากการจัดระเบียบทางกายภาพของข้อมูล โดยการรวบรวมบันทึกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารของคณะนักวิจัยชุมชน เอกสารของคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงาน บันทึกภาคสนามของผู้ศึกษา ข้อมูลจากการถอดเทปคำสัมภาษณ์ (โดยถอดเทปแบบคำต่อคำ และพิจารณาใช้ข้อมูลจากการถอดเทปบทสัมภาษณ์ อาทิ คำพูดหรือประโยคเด็ด ๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยพูดออกมา)

ต่อจากนั้นจัดเก็บข้อมูลลงคอมพิวเตอร์ โดยแยกจัดเก็บในไฟล์เดอร์เป็นเรื่อง ๆ ไป และผู้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการจำแนกแยกแยะข้อมูลคัดออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา เช่น กระบวนการวิจัย บทสะท้อนของคณะนักวิจัยชุมชนที่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการวิจัย เป็นต้น

3.3.2 เมื่อเก็บข้อมูลได้ในระยะเวลาหนึ่งผู้ศึกษาจะอ่านข้อมูลอย่างละเอียดลึกซึ้งเพื่อหาประเด็นสำคัญ (Themes) จากข้อมูลที่มีอยู่ และดูว่ามีข้อความตรงไหนบ้างที่มีความหมายสอดคล้องกับประเด็นสำคัญเหล่านั้น และจำแนกประเด็นเป็นหัวข้อย่อย (Sub-themes) หลังจากที่ได้จำแนกจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการแล้ว ผู้ศึกษาจะนำข้อมูลในแต่ละส่วนย่อย ๆ นั้น กลับมาร้อยเรียงบรรยายเป็นผลการศึกษา

3.3.3 การหาข้อสรุป ตีความ ตรวจสอบผลการถูกต้องของผลการวิจัย จะใช้ข้อมูลที่ได้ผ่านการประมวลและวิเคราะห์ในขั้นที่ 2 มาวิเคราะห์ซ้ำเพื่อมองหาความเป็นไปได้ของข้อมูลว่าบอกอะไรหรือมีข้อสรุปว่าอย่างไร แล้วกลับไปหาหลักฐานในข้อมูลดิบอีกรอบหนึ่งด้วยการอ่านบันทึกซ้ำเพื่อหาหลักฐานมาสนับสนุนข้อสรุปการศึกษาที่สรุปมาเป็นประเด็นสำคัญ (Themes) และยกคำพูด (Quotations) ของผู้ที่ให้สัมภาษณ์ หรือหยิบหลักการแนวคิดมาสนับสนุนข้อสรุป

3.4 การนำเสนอผลการศึกษา

การนำเสนอผลการศึกษาเรื่อง “พลังชุมชนเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็กจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็ก ชุมชนวัดพระธาตุน้อย เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” จะนำเสนอรูปแบบการพรรณนา (Descriptive) ผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นในการนำเสนอตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ข้อค้นพบเกี่ยวกับพลัง ศักยภาพและเข้มแข็งของชุมชน จากการศึกษาวเคราะห์ผลลัพท์ในการดำเนินการเสริมสร้างความปลอดภัยแก่เด็กในชุมชน อันเป็นผลเกิดจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ประเด็นที่ 2 ข้อค้นพบเชิงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม อันเป็นบทสะท้อนจากการศึกษา วิเคราะห์บทเรียนอุดมการณ์แนวคิดพื้นฐานกับการปฏิบัติจริง และสะท้อนเงื่อนไขและข้อท้าทายจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในชุมชน

ประเด็นที่ 3 บทอภิปรายและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม จากประสบการณ์ของผู้ศึกษาที่มีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนวัดพระธาตุน้อย ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในคณะผู้สนับสนุน หรือผู้กระตุ้น (Facilitator) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

3.5 การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล

สิ่งที่ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ได้แก่ การอยู่ในพื้นที่ชุมชนในช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน นานจนสามารถตรวจสอบความเข้าใจในประเด็นสำคัญให้ถูกต้อง และมีการเก็บข้อมูลแบบหลายวิธีการ (Methodological Triangulation) เป็นการตรวจสอบยืนยันซึ่งกันและกันของข้อมูล ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการศึกษาจาก

เอกสารของคณะนักวิจัยชุมชน ประกอบกับการตรวจสอบข้อมูลด้วยการยืนยันจากแหล่งข้อมูลต่างกัน ทั้งคณะเจ้าหน้าที่จากเครือข่ายหน่วยงาน คณะนักวิจัยชุมชน แกนนำเยาวชน สมาชิกชุมชนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์จากภายนอก โดยการนำผลการวิเคราะห์ไปสอบถามความเห็นจากอาจารย์ที่ปรึกษาผู้ซึ่งเป็นนักวิชาการที่เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

3.6 ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาใช้ระยะเวลาในการศึกษารั้งนี้ ทั้งสิ้น 2 ปี นับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2551 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งกำหนดขั้นตอนการศึกษาและระยะเวลาดังนี้

กระบวนการ	ระยะเวลา
1. การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง	เดือนมกราคม 2551 ถึง เดือนพฤศจิกายน 2551
2. การจัดทำเค้าโครงวิทยานิพนธ์	เดือนกุมภาพันธ์ 2551 ถึง เดือนมีนาคม 2551
3. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ชุมชน	เดือนมีนาคม 2551 ถึง เดือนกันยายน 2552
4. การวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ศึกษา	เดือนมีนาคม 2552 ถึง เดือนกันยายน 2552
5. การเขียนรายงานและการนำเสนอ	เดือนกันยายน 2552 ถึง เดือนธันวาคม 2552

4. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของคณะนักวิจัยชุมชนวัดพระธาตุน้อยธรรม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

คณะนักวิจัยชุมชนมีการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติงานอย่างมีส่วนร่วมตามโครงการสร้างเสริมความปลอดภัยให้แก่เด็กในพื้นที่ชุมชนวัดพระธาตุน้อยธรรมสรุปตามขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมการศึกษา การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอผลการศึกษา การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

4.1 การเตรียมการศึกษา

4.1.1 การศึกษาแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและครอบครัว ด้วยการอบรมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ได้แก่

4.1.1.1 การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน จัดขึ้นที่ศูนย์ฝึกอบรมสถาบันพัฒนาข้าราชการกรุงเทพมหานคร (หนองจอก) เมื่อวันที่ 16-17 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550 มีผู้เข้าร่วมที่เป็นกลุ่มเยาวชน เครือข่ายพ่อแม่ แกนนำชุมชน บุคลากรจากหน่วยงานในพื้นที่เขตดุสิต ได้แก่ ครู นักจิตวิทยา ทหาร และบุคลากรหน่วยงานนอกพื้นที่ ได้แก่ นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา และนักพัฒนา รวมทั้งสิ้น 30 คน โดยมีวิทยากรจากศูนย์การจัดการความรู้เพื่อครอบครัวเข้มแข็ง สถาบันรักลูก มาสร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในแนวคิดการวิจัยเพื่อการพัฒนาครอบครัวด้วยเครื่องมือวิจัยครอบครัวเข้มแข็ง

4.1.1.2 เวทีเรียนรู้เพื่อเตรียมคณะนักวิจัยชุมชน จัดขึ้นที่ห้องประชุมโรงเรียนวัดพระธาระปิธรรมาในวันที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 มีแกนนำชุมชนและคณะทำงานศูนย์บริการครอบครัวเข้าร่วมกว่า 30 คน

ในการอบรมเชิงปฏิบัติการในชุมชนทั้ง 2 ครั้ง คณะวิทยากรและเครือข่ายหน่วยงานได้จัดกระบวนการให้ชุมชนได้เรียนรู้ประเด็นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับขั้นตอนการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่เริ่มจากการสังเกตสงสัย (เอ๊ะ) สืบค้นข้อมูล รวบรวมข้อมูล คิดวิเคราะห์ และสรุปสังเคราะห์เกิดเป็นคำตอบ (อ้อ) แล้วนำไปปรับใช้ และหากมีสถานการณ์ใหม่เข้ามาก็อาจมีการตั้งข้อสงสัยขึ้นมาใหม่ และผ่านขั้นตอนต่อไปเป็นวงจร และแนวทางการทำวิจัยเกี่ยวกับเด็กและครอบครัว 3 ประเด็นได้แก่ ทุกข์ของครอบครัวในชุมชน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ และมีการเปิดเวทีให้มีวงแนวทางการวิจัยร่วมกัน ซึ่งได้มีการถกคิดพูดคุย ถึงความเป็นไปได้ในการทำกิจกรรมนี้ต่อในชุมชน

4.1.2 การค้นหาคณะนักวิจัยชุมชนจากความสมัครใจ มีสมาชิกชุมชนที่มีความสมัครใจและแสดงความจำนงเป็นนักวิจัยชุมชนในวันที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ 2551 จำนวน 15 คน ซึ่งถือว่าเป็นผู้แทนชุมชนที่จะทำการศึกษาร่วมกัน วิธีการในการแสดงความจำนงดำเนินการอย่างที่บ้านคุ้นเคยโดยในการประชุมมีการตั้งคำถามว่า “ใครจะเป็นผู้ร่วมเดินทางเป็นนักวิจัยไปด้วยกัน ให้ออกมือขึ้น” โดยคนที่จะมาทำต้องยินยอมพร้อมใจและมีเวลาที่จะมาร่วมทำวิจัย

4.1.3 การทำความเข้าใจบทบาทหน้าที่คณะนักวิจัยชุมชนและการเรียนรู้ข้อปฏิบัติควบคู่ไปกับการฝึกทักษะในการเป็นนักวิจัย ในเวทีการเรียนรู้วันที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ และวันที่ 15 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2551 มีการชี้แจงขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนว่าคนที่ต้องดำเนินงานหลัก

คือ ชาวบ้านไม่ใช่คณะเจ้าหน้าที่หน่วยงาน หน่วยงานนั้นมีบทบาทอีกอย่างหนึ่งคือการเป็นพี่เลี้ยงคอยกระตุ้นให้เกิดการทำงาน และเป็นพี่ปรึกษา ส่วนการเรียนรู้ข้อปฏิบัติในการเป็นนักวิจัยครอบคลุมตั้งแต่การเตรียมตัวก่อนไปสัมภาษณ์ ระหว่างสัมภาษณ์ และมีการฝึกทักษะการเป็นนักวิจัยทั้งการฟังการจำ การสัมภาษณ์และบันทึก

4.1.4 การกำหนดโจทย์วิจัย ก่อนที่จะดำเนินการวิจัยคณะนักวิจัยชุมชนและคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานได้มีกำหนดโจทย์หรือตั้งคำถามที่ชัดเจนร่วมกันและทำความเข้าใจขอบเขตสิ่งที่จะศึกษา ในเวทีการประชุมช่วงเช้า ที่โรงเรียนวัดประจวบคีรีขันธ์เพื่อทบทวนแนวคิดในวันที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 และเวทีการประชุมในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2551 โดยทุกคนที่มาร่วมประชุมต้องช่วยกันระบุนโยบายที่รู้สึกว่ามีคามจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขและสามารถทำได้เลยและเริ่มเป็นจุดเล็ก ๆ ที่เป็นเรื่องที่ทำให้คณะนักวิจัยชุมชนพอจะมองเห็นภาพในกระบวนการวิจัยซึ่งชุมชนได้มีโอกาสพูดถึงปัญหาและมีการแลกเปลี่ยนกัน เพื่อสร้างเป็นกรอบคำถามของตนเองก่อนไปหาข้อมูลจากคนในชุมชน

4.1.5 การวางแผนการวิจัย หลังจากกำหนดประเด็นที่เป็นโจทย์ร่วมกันแล้วในเวทีการประชุมในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2551 คณะนักวิจัยชุมชนได้มีการร่วมวิพากษ์ วิเคราะห์ความเป็นไปได้และสรุปเป็นแผนปฏิบัติการเบื้องต้น กำหนดเป็นวัตถุประสงค์ กำหนดนิยามความหมาย การเก็บข้อมูล การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอข้อมูล และวางแผนกำหนดช่วงเวลาในการต่อยอดขยายผลจากการศึกษาวิจัยร่วมกัน

และในเวทีการประชุมครั้งนี้ได้มีการเลือกผู้ประสานงานในการเก็บข้อมูล และกำหนดข้อตกลงร่วมกันในกลุ่มคณะนักวิจัยชุมชนด้วย ซึ่งก็ได้มีผู้อสาทำหน้าที่นี้ คือคุณอัยการ คุ่มวงศ์ หรือ แม่จ๋า เป็นผู้ประสานงานคณะนักวิจัยชุมชน และข้อตกลงที่ได้คือ

- ตกลงเวลาและสถานที่นัดหมายร่วมกัน
- เข้ามามีส่วนร่วมทุกครั้ง ทุกกระบวนการ
- ให้เกียรติกันทั้งการพูด การฟัง โดยรับฟังข้อเสนอแนะหรือข้อคิดเห็นของกลุ่ม
- ในการมาประชุมถ้ามาไม่ได้ ให้แจ้งก่อนล่วงหน้า
- จัดรูปแบบการพูดคุย บรรยายกาศสบาย ๆ
- ทุกความคิดเห็นมีคุณค่า เสนอความคิดเห็นหรือโต้แย้งกันได้อย่างเข้าใจ
- ให้สื่อสารความต้องการหรือความรู้สึกกันตรง ๆ

ก่อนที่จะลงเก็บข้อมูล คณะนักวิจัยชุมชนได้มีการประชุมวางแผนในการรวบรวมข้อมูลเมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2551 โดยวางแผนในประเด็น บทบาทหน้าที่ในการเก็บรวบรวม

จากผู้คนในชุมชน ทบทวนประเด็นที่เตรียมสัมภาษณ์ กำหนดแหล่งข้อมูล แนวทางการเข้าไป สัมภาษณ์ เข้าไปพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติและไม่ให้มีผลกระทบบกับการดำเนินชีวิตประจำวันของ คณะนักวิจัยชุมชน เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว ก็มีการนัดหมายกันเพื่อมาพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน นักวิจัยชุมชนเข้าไปสำรวจข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้คนในชุมชน ตามแผนการที่วางไว้ในช่วง ระยะเวลาระหว่าง เดือน มีนาคม ถึง เดือน กันยายน พ.ศ.2551 พร้อมกันนั้นคณะนักวิจัยชุมชน ได้มีการสังเกตการทำงานของตนเอง และการทำงานร่วมกันในคณะหลังจากการลงพื้นที่แล้ว

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

แหล่งข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และ ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลของคณะนักวิจัยชุมชน มีดังนี้

4.2.1 บุคคลผู้ให้ข้อมูล โดยเน้นคนรู้จัก คนบ้านใกล้เคียงก่อน แล้วจึงขยายไป สัมภาษณ์คนอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นครอบครัวที่เก็บข้อมูลทั้งหมด 66 หลังคาเรือน แบ่งเป็น

4.2.1.1 ชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคม 1 จำนวน 22 หลังคาเรือน

4.2.1.2 ชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคม 2 จำนวน 19 หลังคาเรือน

4.2.1.3 ชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคม 3 จำนวน 14 หลังคาเรือน

4.2.1.4 ชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคม 4 จำนวน 11 หลังคาเรือน

4.2.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2.2.1 การสัมภาษณ์พูดคุย ตามแนวคำถามที่กำหนดไว้ โดยเข้าไปพูดคุย อย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ให้มีผลกระทบบกับการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชนและ คณะนักวิจัยชุมชน เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว มีการนัดหมายประชุมร่วมกัน เพื่อมาพูดคุยแลกเปลี่ยน ข้อมูลร่วมกัน ถ้าข้อมูลไม่สมบูรณ์ก็กลับไปหามาเพิ่มเติมด้วยการพูดคุยสัมภาษณ์ซ้ำ

4.2.2.2 การสังเกต โดยสังเกตปฏิกิริยาของผู้ตอบคำถาม สังเกตการณ์ ในพื้นที่เสี่ยงที่ได้รับข้อมูลมา

4.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2.3.1 กล้องถ่ายภาพดิจิทัล เพื่อใช้เก็บข้อมูลภาพสถานที่

4.2.3.2 แนวคำถามในการพูดคุยสัมภาษณ์เก็บข้อมูลมีประเด็นคำถาม ดังนี้

- ท่านคิดว่า“ พื้นที่สร้างสรรค์ –พื้นที่ไม่สร้างสรรค์ คือ อะไร

- ในชุมชนวัดพระธาตูปือธรรม มีพื้นที่ หรือ บริเวณใดบ้าง ที่เป็นพื้นที่สร้างสรรค์/ไม่สร้างสรรค์ สำหรับคนในชุมชน เพราะอะไร ช่วยเล่าให้ฟังอย่างละเอียดและบอกตำแหน่งให้ชัดเจน

4.2.3.3 กรอบแนวทางในการบันทึก ได้แก่ ความเข้าใจของคนในชุมชนที่มีต่อพื้นที่สร้างสรรค์/ไม่สร้างสรรค์ ระบุพื้นที่ เหตุผลประกอบ และข้อเสนอแนะอื่น ๆ

4.2.3.4 อุปกรณ์บันทึกข้อมูล คือ สมุดจด และปากกาสำหรับจดบันทึกข้อมูล

4.2.4 ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2.4.1 คณะนักวิจัยชุมชนเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่ได้ร่วมกันวางไว้ในประเด็นพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ ด้วยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ความคิดเห็นจากสมาชิกในชุมชน ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนเมษายน 2551 – กันยายน 2551 ใช้ระยะเวลาราว 6 เดือน และทำการจดบันทึกข้อมูลที่ได้มาลงสมุดบันทึกของตนเอง

4.2.4.2 คณะนักวิจัยชุมชนตรวจสอบความเรียบร้อยของข้อมูลในสมุดบันทึกด้วยการอ่านจากสิ่งที่บันทึก แล้วเพิ่มเติมหากขาดตกบกพร่อง และบันทึกเพิ่มเติมในส่วนความคิดเห็นที่มีต่อข้อมูล ซึ่งส่วนนี้นักวิจัยชุมชนบางท่านแยกบันทึกลงสมุดอีกเล่ม

4.2.4.3 คณะนักวิจัยชุมชนรวบรวมข้อมูลระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ได้มีเวทีการประชุมเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลของคณะนักวิจัยชุมชน 4 ครั้ง ในวันที่ 12 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2551 วันที่ 16 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2551 วันที่ 13 เดือน กันยายน พ.ศ. 2551 และวันที่ 28 เดือน กันยายน พ.ศ. 2551 กระบวนการการจัดเวทีการประชุมในแต่ละครั้ง จะเริ่มจากการนำเสนอข้อมูลที่นักวิจัยแต่ละคนได้มา แล้ววิเคราะห์ร่วมกันซึ่งเป็นการวิเคราะห์เบื้องต้นระหว่างรวบรวมข้อมูล โดยไม่ต้องรอให้ได้ข้อมูลครบทุกเรื่องก่อน เพื่อจะได้ปรับแก้หรือเพิ่มเติมได้ทันทีโดยใช้การวาดแผนที่ชุมชนเพื่อให้ทุกคนเห็นภาพตรงกันถึงข้อมูลจุดที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ และบันทึกข้อมูลทั้งหมดลงตารางแจกแจงความถี่ในกระดาษฟลิปชาร์ตแผ่นใหญ่แยกตามพื้นที่ชุมชนย่อย ต่อมาพร้อมเสนอปัญหาอุปสรรคในการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่พบ จากการสังเกตขณะเก็บข้อมูล และสุดท้ายคิดพิจารณาหาทางออกขอสรุปทางแก้ปัญหาในการเก็บข้อมูล หรือปรับแผนการดำเนินงานร่วมกันใหม่

4.2.4.4 คณะนักวิจัยชุมชนรวบรวมข้อมูลเพิ่มโดยประชุมร่วมกับบุคคลสำคัญในชุมชนเพื่อเติมเต็มข้อมูลและสร้างข้อเสนอแนะเป็นเวทีที่จัดขึ้นในช่วงที่มีการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความถูกต้องหรือความสมบูรณ์ของข้อมูล ตามกรอบประเด็นศึกษาที่ตั้งไว้ และวิเคราะห์ตีความเพิ่มเติม เพื่อสรุปผล

การศึกษาและสร้างข้อเสนอแนะร่วมกันจากรายละเอียดข้อมูลที่ได้มาแสดงสะท้อนถึงประเด็นสภาพปัญหาอย่างไร บ่งบอกอะไรบ้าง เมื่อก่อนสภาพเป็นอย่างไร มีสาเหตุมาจากไหนและมีข้อเสนอแนะอะไรเพื่อแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น ได้มีการดำเนินการจัดเวทีการประชุมร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนเพื่อสรุปผลและสร้างข้อเสนอแนะ 2 ครั้ง ได้แก่

เวทีการประชุมครั้งที่ 1 ประชุมร่วมกับบุคคลสำคัญในชุมชน เมื่อวันที่ 11 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2551 ณ โรงเรียนวัดประหาระปือธรรม เวทีครั้งนี้คณะนักวิจัยชุมชนเข้ามามีบทบาทมากตั้งแต่วางแผนกิจกรรม ดำเนินการประสานงานบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงผู้สูงอายุในชุมชนที่เป็นคนดั้งเดิม อยู่อาศัยในชุมชนมาเป็นระยะเวลาช้านาน และเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมในช่วงต้นที่เป็นช่วงบอกเล่าความเป็นมา ขั้นตอนการเก็บข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล และถ่ายทอดความรู้สึกในฐานะนักวิจัยและนำเสนอข้อมูลพื้นที่สร้างสรรค์ – ไม่สร้างสรรค์ แล้วจึงส่งต่อให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานดำเนินงานในช่วงของการเชิญชวนผู้เข้าร่วมในเวทีประชุมร่วมวิเคราะห์ข้อมูล เพิ่มเติมข้อมูล เป็นบทบาทของคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงาน โดยเน้นการโยนคำถาม เพื่อให้ได้ข้อสรุปในทิศทางเดียวกันว่า “ข้อมูลที่นำเสนอ จริงหรือไม่ อย่างไร คิดอย่างไรกับข้อมูลที่ได้มา เห็นด้วยหรือไม่ว่าเป็นพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ จะเพิ่มเติม หรือปรับแก้ไข ส่วนใดบ้าง” แล้วจึงร่วมกันค้นหาสาเหตุการเกิดขึ้นของพื้นที่สร้างสรรค์ไม่สร้างสรรค์ในชุมชน วิเคราะห์จากการย้อนอดีตชุมชน และร่วมกันเสนอแนวทางแก้ไขเบื้องต้น

เวทีการประชุมครั้งที่ 2 ประชุมร่วมกับเยาวชนที่ทำกิจกรรมที่ลานกีฬาในชุมชนวัดประหาระปือธรรม 2 เป็นประจำ เมื่อวันที่ 4 เดือน มกราคม พ.ศ. 2551 ณ ศูนย์บริการครอบครัวในชุมชนวัดประหาระปือธรรม การประชุมในครั้งนี้เกิดจากความพยายามในการดึงเด็กเยาวชนมาร่วมกิจกรรม เพราะคณะนักวิจัยชุมชนศึกษาพบว่าหลายพื้นที่ที่เป็นจุดที่ไม่สร้างสรรค์ มักมีวัยรุ่นมั่วสุม คณะนักวิจัยชุมชนจึงอยากชักชวนวัยรุ่นกลุ่มมาทำกิจกรรมต่าง ๆ แทนการมั่วสุม และได้พบว่าจุดที่มีกลุ่มวัยรุ่นมั่วสุมมากที่สุด คือ ลานกีฬาในชุมชนวัดประหาระปือธรรม 2 โดยจะมานั่งจับกลุ่มคุยกันและกินเหล้า จึงไปชวนกลุ่มเหล่านั้นมาทำกิจกรรมโดยมีการจัดค่ายนอกสถานที่ขึ้นเพื่อให้เยาวชนได้ไปเรียนรู้ชุมชนอื่น ๆ และได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนนั้น มีเด็กวัยรุ่นจากลานกีฬาที่สนใจมาเข้าร่วม 5-6 คน หลังจากนั้นจึงมีการชวนเยาวชนกลุ่มนี้มาร่วมประชุมกับคณะนักวิจัยชุมชนเพื่อเสนอความคิดเห็นและเพิ่มเติมข้อมูลเกี่ยวกับลานกีฬา เพราะเยาวชนเหล่านี้เป็นผู้ที่ทำกิจกรรมบริเวณนั้นย่อมรู้ข้อมูลและเข้าใจดีว่าพื้นที่ตรงนั้นเป็นอย่างไร

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

4.3.1 เริ่มจากการรวบรวมข้อมูลโดยบันทึกข้อมูลลงตาราง พร้อมทั้งระบุเหตุผลที่ว่าทำไมพื้นที่นั้นถึงสร้างสรรค์ ไม่สร้างสรรค์ ที่เป็นการตอบปัญหาในการวิจัยของคณะนักวิจัยชุมชน โดยประมวลคำตอบจากทั้ง 4 ชุมชน

4.3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา คือ ค่าร้อยละ ด้วยการแจกแจงนับความถี่ความคิดเห็นของผู้คนจากจำนวนสมาชิกที่เสนอความคิดเห็นทั้งหมดในแต่ละข้อแล้วคูณด้วย 100 จะได้เป็นจำนวนร้อยละ ทำให้เห็นภาพและได้รู้ว่าคนส่วนใหญ่ทั้ง 4 ชุมชนคิดว่าตรงไหนเป็นพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ ดังตัวอย่างตารางสรุปพื้นที่สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์ในชุมชนวัดประชาระบือธรรม ดังนี้

ตารางที่ 3

ตัวอย่างตารางสรุปข้อมูลพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ของคณะนักวิจัยชุมชน

สถานที่/บริเวณ	จำนวน	คิดเป็นร้อยละ	เหตุผลของผู้ให้สัมภาษณ์ต่อพื้นที่

4.4 การนำเสนอผลการศึกษา: เวทีชุมชนสร้างความเข้าใจร่วมในปัญหาพื้นที่ไม่สร้างสรรค์

การนำเสนอข้อมูลเป็นการต่อยอดขยายผล จากการศึกษาวิจัยของคณะนักวิจัยชุมชน โดยมุ่งเน้นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูลสถานการณ์ของชุมชน ให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ในปัญหาและมีการการแสดงความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญปัญหาและเกิดคุณค่าในตนเองในการแสดงความคิดเห็น อีกทั้งชุมชนเห็นความสำคัญในการแก้ไขปัญหา และสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาได้ และให้หน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบในชุมชนเข้ามารับรู้และร่วมดำเนินงานแก้ไขปัญหา กับชุมชน คณะนักวิจัยชุมชนได้ร่วมกันจัดทำเอกสารสรุปรายงานการวิจัยขึ้นมาชุดหนึ่ง โดยมีคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานเป็นผู้สนับสนุน และมีการจัดเวทีในชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักรู้ในปัญหาและสถานการณ์พื้นที่ในชุมชน 2 ครั้ง ได้แก่

4.4.1 เวทีการนำเสนอข้อมูลครั้งที่ 1 นำเสนอแก่กลุ่มครอบครัวที่เข้าค่ายครอบครัวสัมพันธ์ เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2551 ณ มวกเหล็กเฮลท์สปาแอนดรีสอร์ท อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี โดยตัวแทนนักวิจัยบอกเล่าความเป็นมาในการทำการศึกษาวิจัย นำเสนอและอธิบายสถานการณ์พื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์เบื้องต้นจากการศึกษาวิจัย หลังจากนั้นคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานโยนคำถามเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในปัญหาว่า “รู้สึกอย่างไรเมื่อได้ฟังผลการวิจัยแล้ว และ สิ่งที่น่าหวังและอยากทำต่อไป” โดยให้แต่ละคนไตร่ตรองคิดและเขียนคนเดียวก่อนที่จะหันหน้าเข้าหากันแล้วร่วมกันฟังภายในกลุ่มครอบครัว แต่ละกลุ่มย่อยมาบอกเล่านำเสนอให้กลุ่มใหญ่ได้ฟังว่ากลุ่มของตนเองมีความรู้สึกและมีความคิดเห็นเป็นอย่างไร

4.4.2 เวทีการนำเสนอข้อมูลครั้งที่ 2 เวทีชาวบ้าน จัดขึ้น วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2551 ณ ห้องประชุมอาคารเนกประสงค์ ชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคม 1 มีผู้เข้าร่วมเวทีจากสำนักงานเขตดุสิต หน่วยทหารในพื้นที่ใกล้เคียง เครือข่ายหน่วยงาน แกนนำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุและสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ยังมีรองศาสตราจารย์อภิญา เวชยชัย นักวิชาการด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว และคุณจักริสน์ จันทรแสง ผู้เชี่ยวชาญด้านการคุ้มครองเด็ก เข้าร่วมเวทีชาวบ้านครั้งนี้ด้วย กระบวนการเริ่มจากคณะนักวิจัยชุมชนบอกเล่าที่มาของการวิจัย แนะนำผู้เข้าร่วมกิจกรรม ต่อมาผู้อำนวยการเขตเปิดเวทีการเรียนรู้สถานการณ์ปัญหาพื้นที่ในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม คณะนักวิจัยชุมชนนำเสนอข้อมูลจากการวิจัย และผู้เข้าร่วมร่วมเสนอทางออก แลกเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานเพื่อต่อยอดจากงานวิจัยเชิงสำรวจในประเด็นพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ โดยมีคณะเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานเป็นผู้เอื้ออำนวยกระบวนการระดมความคิดในเวที

4.5 การจัดทำแผนของชุมชน

การจัดทำแผนได้ดำเนินการในเวทีสัมมนาแผนงานชุมชนคุ้มครองเด็ก ชุมชนประจักษ์ศิลปาคมปี 2552 เมื่อ วันที่ 7-9 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 ณ บ้านสวนเรือนธรรม ต.ยูงทอง อ.คูทอง จ.สุพรรณบุรี มีผู้เข้าร่วมที่เป็นคณะนักวิจัยชุมชน แกนนำชุมชน กลุ่มเยาวชนและทหารในหน่วยที่ใกล้เคียงกับชุมชน โดยมีคณะเจ้าหน้าที่หน่วยงานคอยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมทุกคนได้แสดงความคิดเห็น การจัดทำแผนมีขั้นตอนดังนี้

4.5.1 การทบทวนความคาดหวังของคณะทำงานชุมชนคุ้มครองเด็กชุมชนวัดประจักษ์ศิลปาคมเพื่อให้ทุกคนมองเห็นเป้าประสงค์ร่วมในการทำงานเพื่อเด็กและครอบครัวในชุมชน

4.5.2 การสำรวจทรัพยากรที่มีในชุมชนวัดพระธาตุนคร เพื่อร่วมกันศึกษาว่า ในชุมชนวัดพระธาตุนครมีฐานทรัพยากรอะไรที่จะเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานคุ้มครองเด็กได้บ้าง

4.5.3 การจำแนกปัญหาพื้นที่ที่ไม่สร้างสรรค์เพื่อจำแนกปัญหาที่ได้จากการศึกษาวิจัยชุมชนเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์-ไม่สร้างสรรค์ โดยการแจกกระดาษรายการปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละจุดที่เป็นพื้นที่ที่ไม่สร้างสรรค์ ให้สมาชิกทำเครื่องหมายถูก (✓) ในช่องว่างจำแนกปัญหาออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ชุมชนแก้ไขเองได้ทั้งหมด ชุมชนต้องแก้ไขร่วมกับหน่วยงาน และหน่วยงานต้องเป็นผู้แก้ไขให้ทั้งหมด

4.5.4 การวางแผนงานการจัดการกับพื้นที่ที่ไม่สร้างสรรค์เพื่อวางแผนปฏิบัติงานสร้างความปลอดภัยสำหรับเด็กและครอบครัวในชุมชนและกลไกการเฝ้าระวังความปลอดภัยในชุมชนในอันที่จะทำให้เด็กได้รับความปลอดภัยทั้งทางกายภาพและบุคคล

4.5.5 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน ตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา ระยะเวลาและผู้รับผิดชอบ

4.6 การปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและการติดตามประเมินผล

การนำแผนไปปฏิบัติในพื้นที่ชุมชนเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง โดยคำถามที่คณะนักวิจัยชุมชน จะใช้ถามกันในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้คือ ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร ทั้งนี้ การปฏิบัติงานจริงของชุมชนยังคงดำเนินต่อไป ในขณะที่กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการ คือ

4.6.1 การประชุมติดตามระหว่างการทำงาน ในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2552

4.6.2 ค่ายเยาวชนซึ่งเป็นการปฏิบัติการตามแผนงานที่เกี่ยวกับการจัดการปัญหาวัยรุ่นน่วมั่วสุ่มโดยดึงกลุ่มเยาวชนแกนนำให้ชวนเพื่อนมาเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนทั้งสิ้น 40 คน ระหว่างวันที่ 7-9 เดือนเมษายน พ.ศ. 2552 ที่กลุ่มเด็กรักป่า หมู่ที่ 3 ต.ลำโรง อ.เมือง จ.สุรินทร์

4.6.3 กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดูงานในพื้นที่ที่การดำเนินโครงการชุมชนปลอดภัยและครอบครัวเข้มแข็ง จ.สุรินทร์ และจ.บุรีรัมย์ ระหว่างวันที่ 8-10 พฤษภาคม พ.ศ. 2552

4.6.4 ค่ายแกนนำชุมชนเพื่อการเฝ้าระวังความปลอดภัยแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน วันที่ 18-19 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 โดยมีคณะนักวิจัยชุมชน คณะทำงานศูนย์บริการครอบครัวแกนนำชุมชน แกนนำพ่อแม่และแกนนำเยาวชนในชุมชน จำนวน 70 คน

4.6.5 การประชุมติดตามระหว่างการทำงานของคุณคณะนักวิจัยชุมชนในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2552 โดยมีการทบทวนแผนปฏิบัติการและสะท้อนบทวิเคราะห์ความคืบหน้า การปฏิบัติการตามแผนจากผู้รับผิดชอบ

4.7 ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาของคุณคณะนักวิจัยชุมชน

คุณคณะนักวิจัยชุมชนได้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการศึกษาวิจัยตามขั้นตอนต่อไปนี้

การดำเนินงาน	ระยะเวลา
1. การอบรมความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ	เดือนตุลาคม 2550
2. การประชุมคณะนักวิจัย	เดือนกุมภาพันธ์ ถึง เดือนมีนาคม 2551
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล	เดือนเมษายน ถึง เดือนกันยายน 2551
4. การวิเคราะห์ข้อมูล	เดือนสิงหาคม ถึง เดือนกันยายน 2551
5. การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย	เดือนมกราคม 2552
6. การวางแผนปฏิบัติการต่อจากผลการศึกษาวิจัย	เดือนกุมภาพันธ์ 2552
7. การปฏิบัติการแก้ไขปัญหา	ตลอดปี 2552

5. ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของผู้ศึกษา

5.1 ในการศึกษาครั้งนี้ใช้เวลาค่อนข้างนาน แม้ว่าจะมีการวางแผนในการทำงาน แต่พบว่ามีความคลาดเคลื่อน ไม่ได้เป็นไปตามแผน เนื่องจากเป็นการศึกษาที่อาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายส่วนทำให้ต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก เพื่อตกลงให้เกิดความพร้อมในการดำเนินงาน โดยเงื่อนไขของความพร้อมในการเข้าร่วม ก็ขึ้นอยู่กับแต่ละฝ่ายที่ติดภารกิจต่าง ๆ นานา และเป็น การโครงการศึกษาวิจัยของชุมชนที่ทำไปเรียนรู้ไป จึงมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง และต้องยืดระยะเวลาออกไปอีก ทำให้ผู้ศึกษาไม่สามารถจะร่วมได้จนกระบวนการสิ้นสุดจนถึงขั้น ประเมินผลหลังการดำเนินงานแก้ไขปัญหา เพื่อสร้างให้เกิดความปลอดภัยแก่เด็กในชุมชน เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลาของผู้ศึกษา ที่ต้องสำเร็จการศึกษาเพื่อกลับไปทำงานรับใช้สังคม อย่างเต็มตัว อย่างไรก็ตามผู้ศึกษายังคงติดตามร่วมดำเนินงานกับหน่วยงานและชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5.2 การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมครั้งแรกของผู้ศึกษา อาจมีเพียงพื้นฐานความรู้ด้านการวิจัยเชิงวิชาการ แต่ไม่มีประสบการณ์ตรงในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และเป็นการจัดทำโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนครั้งแรกของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่นกัน จึงเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจร่วมกัน ระหว่างผู้มีส่วนร่วมทุกท่านอยู่เสมอว่า ผู้ศึกษามีส่วนร่วมในบทบาทของอาสาสมัครผู้ปฏิบัติงานพัฒนาในพื้นที่ชุมชน และขณะเดียวกันเป็นนักศึกษาที่มีสนใจศึกษาระบบการ และผลของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชน ในช่วงแรกจึงเกิดความสับสนในบทบาทไม่น้อย ซึ่งตัวผู้ศึกษาเองก็ต้องย้ำตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในโจทย์ที่ต้องการจะศึกษาและบทบาทที่ควรจะเป็น ผลที่ได้จากการศึกษาจึงอาจไม่สมบูรณ์ครบถ้วนทุกประเด็น อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาขออภัยคำวิพากษ์วิจารณ์ผลงานชิ้นนี้ เพื่อมาปรับปรุงพัฒนาความสามารถในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของตนเองต่อไป

5.3 เนื่องจากผู้ศึกษามีวิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก ดังนั้นจึงมีความเป็นอัตวิสัยค่อนข้างสูง เพราะผู้ศึกษามีความเป็นมนุษย์ปุถุชน คนธรรมดาที่มีอารมณ์และความความรู้สึกร่วมกับสังคมที่ตนเข้าไปสัมผัส การสังเกตจึงอาจจะขาดตกบกพร่องในบางประเด็น ด้วยข้อจำกัดที่มองเห็นนี้ ผู้ศึกษาจึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบอื่นร่วมด้วย โดยเก็บรวบรวมจากการบันทึกเสียง และจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งผู้ศึกษาพยายามตระหนักไว้เสมอว่า จะต้องระวังและแยกแยะการมีอารมณ์ความรู้สึกร่วมกับชุมชน แต่ก็ได้ปฏิเสธการมีรู้สึกเช่นนั้น ซึ่งอาจมีบ้างมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เพียงแต่ต้องรู้ตัวรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกของตนเองว่าเป็นอย่างไร เช่น กรณีที่คณะนักวิจัยชุมชนวิพากษ์วิจารณ์หน่วยงานภาครัฐอย่างหนัก ผู้ศึกษาก็รู้สึกโกรธและไม่ชอบหน่วยงานนั้นไปด้วย ซึ่งต้องแยกแยะหรือขีดเส้นกันความรู้สึกไว้ เพื่อค้นหาคำตอบ หาข้อเท็จจริงต่อไปว่า แท้จริงแล้วเกิดอะไรขึ้นกับความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน มีอะไรอยู่เบื้องหลังการวิพากษ์วิจารณ์นี้หรือไม่อย่างไร ฯลฯ และการหาข้อเท็จจริงเชิงบริบทที่แวดล้อมซึ่งความคิดเห็นต่าง ๆ นั้น ก็เพื่อให้รู้ว่าควรจะได้ความข้อมูลอย่างไรด้วย